

УДК: 376-056.26:616.28-008.14:376.016:811.161.1-028.31

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ПРОЕКТ

Валентина ЖУК, Віра ЛИТВИНОВА, Оксана ТАРАНЧЕНКО, Оксана ФЕДОРЕНКО, Володимир ШЕВЧЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, surdolab@ukr.net

Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху орієнтована на сучасні світові тенденції в організації допомоги дітям із порушеннями слуху: ранню діагностику порушень слуху та ранній початок фахового супроводу, комплексний підхід в організації допомоги дітям із порушеннями слуху та їх родинам, варіативність форм надання освіти та методичних підходів у навчанні, використання різних форм мовлення і видів мовленнєвої діяльності, гнучкість змісту та індивідуалізація процесу навчання і виховання.

Ключові слова: дошкільна освіта, діти з порушеннями слуху, організація навчання і виховання.

Валентина ЖУК, Вера ЛИТВИНОВА, Оксана ТАРАНЧЕНКО, Оксана ФЕДОРЕНКО, Владимир ШЕВЧЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна

КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Концепция развития дошкольного образования детей с нарушениями слуха ориентирована на современные мировые тенденции в организации помощи детям с нарушениями слуха: раннюю диагностику нарушений слуха и раннее начало специального сопровождения, комплексный подход в организации помощи детям с нарушениями слуха и их семьям, вариативность форм образования и методических подходов в обучении, использование различных форм речи и видов речевой деятельности, гибкость содержания и индивидуализация процесса обучения и воспитания.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети с нарушениями слуха, организация обучения и воспитания.

Valentyna ZHUK, Vira LYTVYNOVA, Oksana TARANCHENKO, Oksana FEDORENKO, Volodymyr SHEVCHENKO, Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CONCEPTION OF PRESCHOOL EDUCATION FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAREMENTS

The basis for the development of the concept of preschool education of children with hearing impairments were: development of medical technologies, improvements in the field of helping people with hearing impairments, changes in the ideological positions, popularization of new technologies for training and education, legislative updates, and regulatory framework of pre-school education of children with hearing impairments

The concept is focused on current global trends in the organization of care for children with hearing impairment: early identification of hearing loss and early onset of professional support, integrated approach to the organization of care for children with hearing impairments and their families, variability of forms of education and teaching approaches in teaching children with hearing impairments, the use of different forms of speech and types of speech activity, content flexibility and individualization of teaching of preschool children with hearing impairments.

It is expected that implementation of the concept will contribute to the humanization of education for children with hearing impairment, eliminate it to a new modern level. The concept will contribute to the development of sensory and cognitive sphere of preschool children with hearing impairments, enhance the ability of the child in mastering verbal speech which is seen as an universal tool of communication as well as in national sign language mastering as an equal means of communication and cognition in personality formation, and identity of the child with hearing impairment as a part of society and representatives of cultural communities of people with hearing impairments.

Keywords: preschool education, children with hearing impairments, the organization of training and education of children with hearing impairments

© Жук В., Литвинова В., Таранченко О., Федоренко О., Шевченко В., 2014

Вступ

Сучасні трансформаційні процеси у вітчизняній освітній галузі зумовлені кардинальними суспільно-політичними, соціально-економічними, соціально-педагогічними та культурологічними змінами. Демократичні перетворення останніх десятиліть супроводжуються обстоюванням на міжнародному рівні прав осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Світоглядна позиція щодо таких дітей має своє втілення у документах, у яких задекларовані основні принципи формування політики щодо осіб з особливими потребами, в тому числі з порушеннями слуху: Загальній Декларації ООН про Права людини (1948 р.), Декларації ООН про права інвалідів (1975 р.), Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.), Саламанкській декларації та Рамках дій щодо освіти осіб з особливими потребами (1994 р.), Конвенції ООН про права дитини, ратифікованій Постановою ВР України N 789-ХІІ (789-12 від 27.02.91), що набула чинності 27 вересня 1991 р., Конвенції про права інвалідів від 13.12.2006 р., ратифікованій Україною 16.12.2009 р., що набула чинності 06.03.2010 р. та ін.

Останні десятиріччя відзначилися істотними змінами у світовій сурдопедагогіці, зумовленими:

- розвитком медичних технологій;
- удосконаленням технічних засобів допомоги людям із порушеннями слуху, які уможливили ранню діагностику порушень слуху, раннє і більш якісне слухопротезування, зробили більш технологічним та ефективним процес навчання, в тому числі словесного мовлення;
- ідеологічними трансформаціями, які змістили акценти у ставленні суспільства до осіб з порушеннями слуху від розуміння їхньої сенсорної і мовленнєвої своєрідності як відхилення від норми до визнання розмаїття можливостей, мовних та культурних традицій природним явищем, а не підставою для соціальної ізоляції та сегрегації.

У контексті загальних підходів світової спільноти вибудовується національна стратегія розвитку освіти дітей із порушеннями слуху.

Загальновідомо, що дошкільний вік є сензитивним періодом для сенсорного, пізнавального, мовленнєвого, особистісного розвитку дитини. Особливо важливим цей час є для дитини, розвиток якої відбувається в умовах слухової депривації, адже порушення слуху спричиняє звуження потоку інформації, яка надходить до дитини, істотно ускладнює встановлення соціальних контактів як на родинному рівні, так і поза межами родини, що, в свою чергу, зумовлює виникнення вторинних наслідків порушення слуху.

Важливість якості дошкільної освіти для дітей із порушеннями слуху, значущість дошкільного дитинства як унікального періоду, усвідомлення необхідності дотримуватися сучасних світових стандартів в освіті дітей із порушеннями слуху зумовлює необхідність перегляду ролі і місця дошкільного виховання і навчання у системі освіти дітей цієї категорії в нашій країні.

Концепція ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Конвенції про права інвалідів, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», інших нормативних актах у галузі дитинства [1].

Сучасний стан та актуальність розробки концепції

За останні роки у світовій і вітчизняній науці й практиці зроблено великий поступ у медичній, технічній, педагогічній та соціальній сферах, який дає змогу істотно поліпшити можливості комплексної допомоги й супроводу дітей із порушеннями слуху і їх родин, підвищити результативність фахового втручання. Одна з найважливіших складових проблеми дошкільного навчання – питання своєчасної адекватної педагогічної допомоги дитині з порушенням слуху. Відомо, що розвиток дитини з порушенням слуху великою мірою залежить від часу, коли дитині почали надавати фахову медико-педагогічну допомогу. Результати сучасних наукових досліджень переконливо доводять необхідність спеціальної допомоги дитині з порушенням слуху та її родині, починаючи з перших місяців життя малюка. Утім, у нашій країні типовими є випадки, коли порушення слуху діагностується не своєчасно, тому спеціальна допомога у ранньому віці не надається. Ще однією причиною невирішеності питання ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху є обмежена кількість навчально-виховних та консультативних закладів, які надають таку допомогу, а також недостатня розробленість методологічних засад та зміс-

ту ранньої допомоги дітям із порушеннями слуху та їх родинам. Унаслідок цього втрачається найбільш сприятливий сенситивний період розвитку всіх психічних процесів та функцій, що призводить до виникнення вторинних наслідків порушення слуху у пізнавальній, мовленнєвій та соціальній сферах.

Наявна мережа дошкільних навчальних закладів не повною мірою забезпечує освітні потреби дітей із порушеннями слуху, не завжди відповідає запитам батьків щодо рівня розвитку мовлення, пізнавальної діяльності, соціальної компетентності дітей із порушеннями слуху в суспільстві.

У зв'язку з тим, що в нашій країні функціонує недостатня мережа дошкільних закладів для дітей із порушеннями слуху: спеціальні дитячі садочки, спеціальні групи при загальноосвітніх садочках, дошкільні відділення при спеціальних школах, реабілітаційні центри, не всі глухі діти і діти зі зниженим слухом охоплені дошкільним навчанням. Значна частина дітей з порушеннями слуху не відвідує спеціальні дошкільні заклади та не отримує своєчасної корекційної допомоги, що спричиняє незадовільні стартові умови для подальшого навчання у школі та суперечить вимогам чинного законодавства державного та міжнародного рівнів.

Традиційно в Україні навчання у спеціальних дошкільних закладах для дітей із порушеннями слуху відбувалося і відбувається до цього часу за єдиними програмами. Однак діти з порушеннями слуху дуже різняться за багатьма показниками, серед яких:

- час виникнення порушення;
- ступінь втрати слуху;
- час та якість слухопротезування;
- вроджені задатки;
- час, коли розпочато навчання;
- наявність супутніх розладів;
- соматичний стан;
- навчальний потенціал дорослих членів родини та їх ступінь участі у навчанні дитини та низка інших.

Залежно від поєднання різних чинників можливості дитини в опануванні знань та темпах розвитку можуть бути меншими або більшими. Уніфіковані, єдині для всіх програми, розраховані на умовну норму, не враховують особливостей конкретної дитини, тому можуть гальмувати розвиток одних або знижувати самооцінку інших.

У нашій країні для навчання і розвитку дошкільників із порушеннями слуху здебільшого (за нечисельним виключенням) використовуються єдині для всіх дітей методичні підходи. Багатолітній досвід організованого навчання й виховання дітей із порушеннями слуху довів, що не існує такого методичного підходу, який був би оптимальним для всіх дошкільників із порушеннями слуху. Сучасна світова практика характеризується різноманітністю методичних підходів, що дає змогу батькам і фахівцям обрати той із них, який є найбільш доцільним для конкретної дитини та відповідає родинним традиціям і запитам батьків. У руслі сучасних загальних та спеціальних педагогічних стратегій та соціальних демократичних орієнтирів (гуманізації освіти, її соціального спрямування, індивідуалізації та особистісно орієнтованих підходів, переходу соціального замовлення від держави до сім'ї) стає очевидним, що спільні для всіх дітей із порушеннями слуху підходи та методи навчання не відповідають вимогам сьогодення і не в змозі задовольнити потреби кожної дитини, кожної родини, як і держави загалом.

Доля дитини великою мірою залежить від її мовленнєвої компетентності. Мовленнєва компетентність передусім передбачає вирішення соціальних (налагодження розгалужених соціальних контактів), а також морально-етичних (уміння налагоджувати взаємини та спільну діяльність, гармонізувати стосунки, висловлювати свою позицію) і пізнавальних (знання мови як універсального засобу передачі інформації та вміння використовувати цей комунікативний засіб з метою отримання знань) завдань. Мовленнєва компетентність дитини з порушенням слуху може бути представлена різними комунікативними засобами: словесним мовленням, жестовою мовою або поєднанням різних форм мовлення – словесного мовлення в його усній та писемній формах, жестової та калькованої жестової мови, дактилюванням. У більшості країн співіснують заклади, які використовують тільки словесну мову, заклади з жестовою мовою на-

вчання і спілкування та заклади, які у різних співвідношеннях вживають різні мови: словесну, національну й кальковану жестові мови, дактилювання. Такий підхід дає можливість врахувати родинні традиції, різні запити батьків, потреби і можливості конкретної дитини. Вітчизняна система не забезпечує такого вибору.

Аналіз сучасного стану ранньої та дошкільної підготовки дітей із порушеннями слуху дає змогу констатувати, що інтелектуальний та особистісний потенціал дитини дошкільного віку з порушенням слуху виявляється не повною мірою реалізованим, що негативно відбивається на навчанні у школі та перспективах розвитку в цілому. Причинами виникнення зазначених проблем є:

1. Невирішеність на державному рівні питання скринінгу стану слухової функції у новонароджених, своєчасного адекватного слухопротезування, організації ранньої спеціальної педагогічної допомоги дітям із порушеннями слуху.
2. Територіальна віддаленість спеціальних дошкільних закладів від місця проживання родини, яка виховує дитину з порушенням слуху.
3. Обмежена кількість закладів, які надають виховні та навчально-корекційні послуги дітям із порушеннями слуху раннього віку та їхнім родинам.
4. Уніфікованість та недостатня гнучкість програмних вимог.
5. Безваріативність методичних та мовно-комунікативних підходів.
6. Недостатня варіативність у виборі форм навчання та типу навчально-виховного закладу.
7. Обсяг і зміст навчально-корекційної роботи перебуває у постійній суперечності з можливостями, потребами дитини та запитами батьків щодо надання освітніх послуг.
8. Незадовільний стан матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення ранньої допомоги, дошкільних закладів.

Мета концепції

Метою концепції є розроблення гуманістичних засад модифікації системи дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху та їх впровадження у практику для забезпечення сучасного цілісного підходу до розвитку особистості.

Основні науково-теоретичні положення, які лягли в основу концепції

1. Положення про необхідність раннього комплексного медико-психолого-педагогічного впливу на розвиток дитини з порушенням слуху.
2. Положення про розвивально-корекційну спрямованість організації життєдіяльності дитини з порушенням слуху.
3. Положення про варіативність підходів та методів навчання, виховання і розвитку дитини з порушенням слуху.
4. Положення про гнучкість освітнього маршруту дитини з порушенням слуху.
5. Положення про особистісну орієнтованість виховного та навчально-розвивального процесу, спрямованого на дитину з порушенням слуху.
6. Положення про реалізацію компетентнісної парадигми розвитку особистості в процесі комплексного медико-психолого-педагогічного впливу на дитину з порушенням слуху.

Основні принципи модифікації дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху

1. Природовідповідності та ритмічності.
2. Ампліфікації.
3. Створення розвивального життєвого простору.
4. Оптимальної організації та змістового наповнення навчально-розвивального та виховного процесу.
5. Універсальності концептуальних підходів (незалежно від форми навчання, закладу тощо) при варіативності методичних підходів та форм навчання.
6. Варіативності методик навчання і розвитку.
7. Особистісної зорієнтованості навчально-розвивального впливу.
8. Компетентнісного підходу.
9. Пріоритету екології особистості.
10. Пріоритету засвоєння способів отримання знань та гнучкого застосування.
11. Інтеграції змістових напрямів.

В основі принципу природовідповідності та ритмічності є необхідність забезпечити зміни форм, етапів та інтенсивність буття дошкільників.

У цьому контексті принцип ампліфікації розглядається як використання дорослими, як педагогами, так і батьками, можливостей кожного етапу розвитку та, за необхідності, надолуження упущених можливостей для повноцінного розвитку дошкільника.

Створення розвивального життєвого простору передбачає таку організацію життєдіяльності дитини, яка забезпечує цілеспрямований систематичний різнобічний розвиток дитини.

Принцип оптимальної організації та змістового наповнення життєдіяльності дитини означає переважну зорієнтованість педагогічних технологій на відповідність обсягу матеріалу, форм роботи, часу проведення занять, добору матеріалу для слухового, мовленнєвого та пізнавального розвитку можливостям та потребам дитини. Такий підхід дає можливість уникнути формалізації навчання і життєдіяльності в цілому, врахувати «зону найближчого розвитку» кожної дитини.

Принцип універсальності концептуальних підходів та варіативності методик навчання розуміємо як можливість і доцільність застосовувати засадничі аспекти за різних організаційних умов (форми навчання, типу закладу тощо), через використання різних методів та прийомів.

Особистісна орієнтованість педагогічного впливу передбачає максимальне врахування особливостей дитини: соціально-особистісних, слухових, мовленнєвих, пізнавальних, та таку організацію життєдіяльності дошкільника, яка є найбільш прийнятною для конкретної дитини.

Принцип компетентнісного підходу полягає у формуванні позитивних особистісних рис та життєвих компетенцій, серед яких надзвичайно важливе значення має комунікативно-мовленнєва у всіх її соціальних та мовних проявах.

Принцип пріоритету екології особистості означає, що предметом особливої уваги педагогів та батьків є буття дитини у гармонії з собою та світом людей, природи, предметів, усього, що оточує. Він реалізується у зведенні до мінімуму стресогенних чинників, методів виховання, які пригнічують гідність, руйнують впевненість у собі, створенні безпечного для фізичного і психологічного стану середовища.

Втілення принципу пріоритету засвоєння способів отримання знань та їх гнучкого застосування над максимальним накопиченням знань дає змогу попередити та/або подолати розбіжності між кількісними показниками вивченого матеріалу та здатністю застосовувати знання у житті.

Принцип інтеграції змістових напрямів полягає у комплексному підході в організації педагогічного впливу, що передбачає єдність фізичної, пізнавальної, мовленнєвої, особистісної, художньо-естетичної та слухової ліній розвитку дитини.

Шляхи реалізації положень концепції:

- упровадження комплексного міжгалузевого підходу в супроводі дітей раннього віку та дошкільників із порушеннями слуху за медико-технічним, педагогічним, психологічним, соціальним, напрямами;
- організація ранньої діагностики, слухопротезування та спеціальної педагогічної допомоги;
- збереження та розширення мережі спеціальних дошкільних закладів;
- розширення структури та функцій спеціальних закладів для дітей із порушенням слуху, яке дасть можливість їм надавати допомогу дітям раннього віку та дітям, які виховуються і навчаються в інклюзивних умовах;
- розширення мережі закладів інноваційного типу (центрів ранньої допомоги, реабілітаційних, консультативних центрів, центрів інклюзивного навчання), які надають послуги дітям раннього віку та дошкільникам із порушеннями слуху і їх родинам;
- оновлення змісту дошкільної освіти відповідно до суспільних запитів, інноваційного розвитку науки; впровадження гнучких, максимально індивідуалізованих планів та програм з врахуванням наявного рівня, потенційних можливостей самої дитини та її освітньо-виховного середовища, очікувань та запитів батьків дитини;
- залучення всіх дітей з порушеннями слуху до раннього та дошкільного навчання і виховання;

- підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників для роботи з дітьми з порушеннями слуху у спеціальних закладах та закладах інклюзивної освіти, реабілітаційних центрах;
- забезпечення педагогічного процесу у навчально-виховних закладах та родин дітей із порушеннями слуху програмними, методичними та дидактичними матеріалами;
- забезпечення варіативності методичних підходів у навчанні дітей та можливості для батьків брати участь та вирішувати питання про застосування тих чи інших педагогічних методів;
- використання різних форм і видів мовленнєвої діяльності, добір яких здійснюється індивідуально у кожній життєвій та навчальній ситуації, виходячи з навчально-розвивальної доцільності, попереднього досвіду, можливостей дитини, очікувань та запитів родини;
- єдність цілей та узгодженість дій щодо виховання, навчання і розвитку дитини для всіх дорослих учасників виховного процесу.

Додаток

Категоріально-понятійний апарат

Діагностика слуху – визначення стану слухової функції, виявлення порушень слуху.

Скринінг порушень слуху у новонароджених – дослідження слуху всіх новонароджених з метою виявлення у них порушень слуху.

Слухопротезування – підбір спеціальних технічних засобів (індивідуальних слухових апаратів або слухових імплантів) для корекції слуху.

Порушення слуху – повне (глухота) або часткове (зниження слуху) порушення здатності виявляти і розуміти звуки.

Діти з порушеннями слуху – діти з повним (глухота) або частковим (зниження слуху) порушенням здатності виявляти і розуміти звуки.

Ранній розвиток дітей із порушеннями слуху – розвиток сенсорних, пізнавальних, мовленнєвих здібностей дитини з порушенням слуху у віці від 0 до 3 років.

Дошкільнє виховання дітей із порушеннями слуху – виховання дітей дошкільного віку з порушеннями слуху у спеціальних, загальноосвітніх, інклюзивних закладах та в сім'ї.

Організаційні форми навчання дітей з порушеннями слуху – способи організації навчального процесу з дітьми з порушеннями слуху.

Комунікативні засоби – засоби міжособистісного спілкування.

Інклюзивне навчання дітей із порушеннями слуху – навчання дітей із порушеннями слуху разом із дітьми зі збереженим слухом у регіональних освітніх закладах, у яких створені для цього відповідні умови.

Спеціальні дошкільні заклади для дітей із порушеннями слуху – установи, в яких отримують дошкільну підготовку глухі діти та діти зі зниженим слухом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта осіб з особливими потребами. Нормативно-правова база. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy. Normatyvno-pravova baza. (Education of persons with disabilities. Legislature), Electronic resource, Mode of access: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11